

За сприяння Міністерства освіти і науки України,
Національної академії педагогічних наук України

Українська мова та література

Газета для вчителів
української мови та літератури

(887—888)

№ 7-8

квітень 2018

Видається із вересня 1996 року 2 рази на місяць

WWW.OSVITUAUA.COM

УСПІШНІСТЬ ІЗ МОВИ —

проблема виховна

«Офіційна мова, як мова навчання, є важливою передумовою забезпечення рівних можливостей для всієї молоді. Це питання мовних навичок, а також соціальної згуртованості. Перехід мав відбутися давно, у 1990-х роках, і сьогодні ми не повинні обговорювати необхідність переходу, а зосереджуватись на практичних аспектах ініціативи», — сказав голова комітету з питань освіти, культури та науки **Олддіс Адамович**, як пише «Радіо Свобода». Цей коментар прозвучав у зв'язку зі схваленням латвійським Сеймом поправки до закону про освіту, що стосується переходу на латиську мову як єдину мову навчання загальної середньої освіти. На сайті Сейму зазначено, що перехід буде поступовим і завершиться до 2021/2022 навчального року.

Відповідно до поправок, у програмах освіти нацменшин не менше 50% предметів викладатимуть латиською в 1—6 класах, а в 7—9 класах — не менше 80%. Поправки щодо мови навчання в 1—7 класах набудуть чинності 1 вересня 2019 року, в 8, 10 та 11 класах — 1 вересня 2020 року, а в 9 і 12 класах — 1 вересня 2021 року. За словами Адамовича, перехід не потрібно сприймати як загрозу для нацменшин, оскільки це не передбачає позбавлення дітей можливості вивчати рідну мову, а в школах будуть курси з літератури, культури й мови нацменшин.

Нині в латвійських школах для національних меншин (насамперед російської) 60% викладання здійснюється державною мовою, 40% мовою меншини. Реформа освіти в Латвії передбачає, що навчання латиською складе 80%, мовою меншини — 20%. Росіяни й «російськомовні» в Латвії вже кілька разів протестували проти цього, а організатором протестів щоразу виступала партія «Російський союз Латвії».

Поки латвійці відстоюють власну мову, в українців також з'явилася можливість захистити своє право отримати інформацію українською мовою, як повідомляє «Українська правда». Стартап AxDraft розробив платформу, яка допомагає безкоштовно й швидко підготувати документи для захисту прав споживачів на отримання інформації державною мовою. На сайті можна знайти зразки скарг на порушення законодавства про мову в закладах харчування, супермаркетах та інтернет-магазинах, зразок скарги про відмову в наданні інформації українською мовою, а також запит на переклад виступу державного службовця державною мовою.

Для цього достатньо зайти на платформу, вибрати в меню «Захистити українську мову», зареєструватися, вказавши лише свою електронну адресу. Після реєстрації в меню можна обрати, на що саме ви хочете поскаржитися, і простий гід допоможе все правильно оформити. Після оформлення можна безкоштовно завантажити документ у форматі doc.

Зразки документів розробила громадська організація «Незалежні».

З повагою — редакторка **Наталія КОВАЛЬ**
Newspaper-umg@osvita.ua.com

ЗМІСТ

Рекомендуємо 4

АКТУАЛЬНО

Береги дванадцяти вод

Подорож льодоріза «Літке» із Севастополя на острів Врангеля в Північному Льодовитому океані..... 6

5-Й КЛАС

Валентина БАБАК

Марина Павленко «Миколчині історії»
«Доросле дитинство» малих дітей... 10

Леся КОВАЛЬЧУК

Микола Вінграновський «Сіроманець»..... 15

7-Й КЛАС

Наталія ПЕРФІЛОВА

Олександр Гаврош «Неймовірні пригоди Івана Сили»
Урок-ділова гра «У редакції газети»..... 24

Ольга МАЗУРОК

Олександр Гаврош «Неймовірні пригоди Івана Сили»..... 32

8-Й КЛАС

Марія ГОЛОМБ-МАСЛОВСЬКА

Звертання
Розділові знаки при звертанні..... 35

Валентина БАБАК

Валентин Чемерис «Вітька + Галя, або повість про перше кохання»
Багато різних «уперше...»..... 45

Ольга ПОЛІЩУК

Валентин Чемерис «Вітька + Галя, або Повість про перше кохання»
Цикл уроків..... 54

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

Людмила ДІДЕНКО

Сльоза омиває душу...
Урок-пам'ять за твором К. Мотрич «Політ журавлів над нетолоченими травами»
6-й клас..... 61

Надія ПАНЬКОВА

Юрій Мушкетик «Селена»
Ідея реформування державного устрою у філософії Платона..... 70

Лариса МІСЬКЕВИЧ

Євген Гуцало «Сім'я дикої качки»
Твір про людину й світ крізь призму морально-етичних проблем
5-й клас..... 77

КЛЮЧ РОЗУМІННЯ

Мирослава КРИСЬКІВ

Успішність із мови — проблема виховна... 81

ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ

Наталія ДЯЧЕНКО

Цікаві сторінки біографії Олексія Столбіна
Турбота про рідну природу — неодмінна риса гідної поведінки особистості (за оповіданням «Четвірка з плюсом»)..... 85

УСПІШНІСТЬ ІЗ МОВИ — ПРОБЛЕМА ВИХОВНА

Мирослава КРИСЬКІВ, кандидат педагогічних наук кафедри української мови та методики її навчання Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка

У статті йдеться про поняття грамотності й ефективні способи її формування. Це не може бути зазубрювання правил і прикладів, зорієнтованих на певний етап перевірки (зокрема на ЗНО). Грамотності можна досягти лише в тісному зв'язку з розвитком мислення й мовлення учнів, з вихованням у них потреби в грамотності, з формуванням уміння вчитися. Зокрема, з такими видами навчальної роботи, як самостійний добір ілюстративного матеріалу до правил, складання словосполучень, речень, фрагментів тексту, взаємоперевірка учнівських текстів, робота з чернеткою.

Одним із питань, що незмінно хвилювали й хвилюють словесників, є грамотність учнів. Хоч є усякі зрушення з часу прийняття Закону про школу, та загальну грамотність учнів ще не можна вважати задовільною. Особливо низька грамотність старшокласників, де часто спостерігається різка невідповідність між оцінками з мови та літератури. Про низький рівень знань випускників середніх шкіл з мови свідчать і результати зовнішнього оцінювання.

Однією з причин такого становища є відсутність у навчальному плані старших класів уроків мови. Позбавлені можливості систематично повторювати набуті знання з мови й застосовувати їх на практиці, учні зазвичай досить швидко забувають вивчене в середніх класах, і вже в дев'ятому класі грамотність переважної більшості учнів помітно знижується в порівнянні з восьмим класом. Упродовж тривалого часу спостерігаються спроби зупинити цей процес (наприклад, т. зв. орфографічні п'ятихвилинки, диктанти, повторення граматичного матеріалу у зв'язку з вивченням мови художнього твору або аналізом учнівських робіт), проте вони не дають позитивних результатів, бо до них учитель має змогу

вдаватися лише епізодично. До того ж, більшість з них штучно втискуються в урок або систему уроків, порушують логічну послідовність вивчення курсу літератури. Тому, очевидно, цілком праві ті, хто вимагає, щоб у навчальний план старших класів були включені уроки мови, як це було раніше. Такі уроки не тільки дали б можливість повторити й закріпити знання, здобуті учнями в попередні роки, але й дозволили б приділити певну увагу питанням стилістики, які в середніх класах важко даються учням.

Однак, констатуєчи все це, не можна відкинути того, що процес зниження рівня грамотності йде надто швидко, а якщо так, то, очевидно, здобуті раніше знання були недостатньо глибокими, слабо закріпленими, а практичні навички — часто не усвідомленими, механічними. Чому ж так трапляється? До такого наслідку часто приводить сама система роботи, до якої нерідко вдаються вчителі при навчанні мови.

Справді, що насамперед турбує мовника? Уникнення неуспішності. Наявність чи відсутність неуспішних учнів — основний показник якості його роботи. А успішність залежить від кількості

допущених учнем помилок у письмових роботах, найчастіше диктантах. Загроза учнівських двійок вічно дамокловим мечем висить над учителем мови. Треба будь-що досягти успішності слабших учнів! А часу для цього не так багато — оцінки ж виставляються в кожному семестрі.

І от учитель — хоче він того чи не хоче — часто-густо змушений вдаватись до «підтягування» учнів. На уроці в центрі уваги стає правило, за яким учні ні в якому разі не повинні допустити помилок. Але ж правил багато, нерідко вони складні, суперечливі, з численними винятками. І всіх їх треба завчити, навчитись застосовувати на практиці. Тренування, тренування, тренування, за якими мало залишається або й зовсім не залишається часу на розвиток мови дітей, на виправлення їхніх мовленнєвих помилок, на формування в них відчуття краси слова.

Грамматика витісняє мову. І разом з тим в учнів зникає зацікавленість матеріалом, різко падає ефективність уроків, внаслідок пасивності учнів знання їхні все ж виявляються низькими. Це в свою чергу вимагає від вчителя інтенсифікації роботи, а в учня посилюється свого роду захисний рефлекс. Одноманітність роботи притуплює увагу дітей, гасить інтерес до предмета. Виходить щось на зразок зачарованого кола: хоче людина зробити добре, працює, старається, а результатів не видно. Розчаровується

вчитель, зневірюються у власних силах учні. Психологічна помилка приводить до тяжких наслідків.

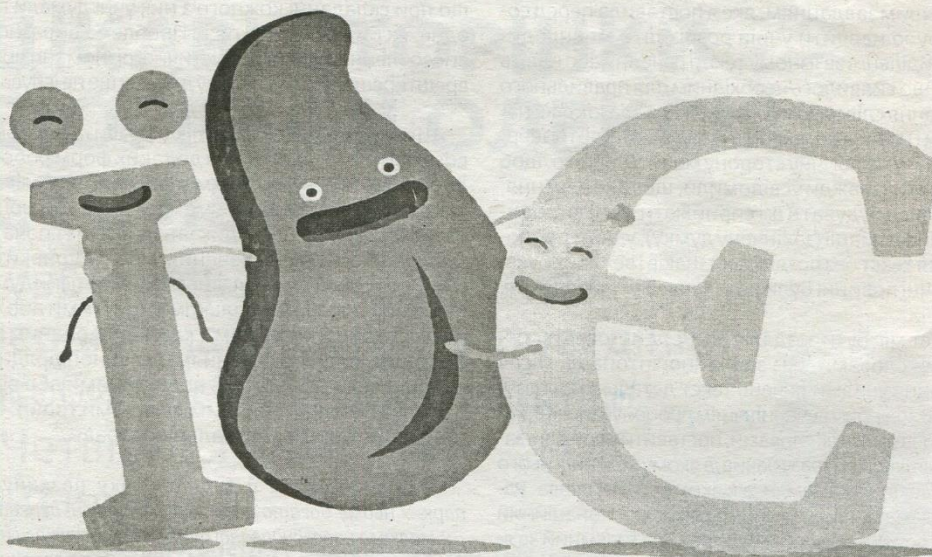
Такий результат подібної «роботи» особливо часто бачать учителі-репетитори, яким доводиться додатково працювати з неуспішними учнями. Не досягнувши бажаних результатів, вчитель часто оцінює учнів як розумово відсталих, оголошує «безнадійними», а знання тих, хто й робить при таких заняттях певні успіхи, залишаються неміцними. На деякий час вони, правда, виявляються достатніми, щоб забезпечити задовільну оцінку, але потім швидко забуваються, бо не опираються на загальний розвиток учня.

Але навіть якби ці знання виявились достатньо міцними, все ж задовольнятися ними не можна. Бути грамотним лише в орфографічному та пунктуаційному відношенні — мало. Життя вимагає, щоб учні набували культури усної й писемної мови, вчилися вільно володіти нею. Адже після закінчення школи їм доведеться не писати диктанти, а готувати виступи й доповіді, складати звіти й плани роботи, писати листи й статті до газет, описувати певні об'єкти й події. Тому вчитель мови повинен не лише забезпечити засвоєння учнями певних правил, але й збагатити їхній запас слів, розвинути спостережливість і вміння логічно мислити, навчити розрізняти жанрові й стильові різновидності мови.

Як же цього досягти за досить обмежений час, що відводиться на мову навчальним планом? Зі своїх спостережень, і з практики роботи інших учителів я давно зробила висновок, що проблема успішності з будь-якого предмета, в тому числі з мови, — в першу чергу проблема виховна. Скільки б ми не працювали з учнем, якщо він не захоче засвоїти програмовий матеріал, не докладе власних зусиль, не буде активно працювати, годі й мріяти про хороший результат. Учень

Зображення з: <https://ukr-mova.in.ua>

не пасивний об'єкт, а активний учасник педагогічного процесу.

І тому перед учителем стоїть завдання не тільки дати учневі знання певної суми правил і фактів, а розбудити бажання вдосконалити своє мовлення й навчити вчитися, «не наповнювати посудину, а запалити факел». Учителеві мови потрібно виховати в учнів потребу в грамотності. Не претендуючи на широкі висновки й теоретичні зауваження, я хочу розповісти про те, як добивалася грамотності вчорашніх абітурієнтів, сьогоднішніх студентів.

Упродовж багатьох років я готую учнів до ЗНО. Серед них були підлітки з дуже різними рівнями знань. Недостатня орфографічна й пунктуаційна грамотність була помітна в письмових роботах кожного вихованця. Були такі, що в нескладному диктанті припускали по 25—30 орфографічних помилок. З помилок, вибраних з однієї письмової роботи, можна було скласти повну колекцію порушень усіх існуючих законів граматики. Навіть ті учні, що писали порівняно краще, робили помилки на найелементарніші правила, що вивчаються в молодших класах. Особливо незадовільною була стилістика учнів. Багато хто не міг будувати речень, відокремлювати їх одне від одного, логічно й послідовно викладати думки. Переді мною виникла проблема: як ліквідувати величезні прогалини в знаннях учнів?

Зображення з: <https://ukr-mova.in.ua>

Із самого початку було ясно, що при найбільшому бажанні неможливо на додаткових заняттях опрацювати всі правила, ліквідувати наявні прогалини в знаннях, підготувати учнів до ЗНО. На уроках теж часу для цього немає: треба вивчати програмовий матеріал — синтаксис, помилки з якого теж учні роблять чимало.

Тому я прийняла ризиковане, але, як мені здається сьогодні, єдино правильне рішення: основну увагу звертати на розвиток мовлення учнів, зацікавити їх структурою, гармонією, логікою мови, викликати бажання навчитися вільно висловлювати свої думки і на цій основі добитися самостійного оволодіння учнями орфографією. При цьому я ризикувала, що учні не будуть підготовлені повністю до написання твору-роздуму, що багато хто зробить більше граматичних помилок, ніж допускається нормами оцінок і, таким чином, формально не заслужить позитивної оцінки на екзамені.

Усвідомлюючи, що краще вже писати з помилками, але послідовно викладати думку, правильно будувати речення, ніж без граматичних помилок написати плутану, безладну роботу, я не стала ганятися за негайною орфографічною грамотністю. На цей час вони ще не вкладалися й не могли вкластися в узаконені норми грамотності. Робота велася в позаурочний час, доводилося часто вдаватися до індивідуальних завдань значній частині учнів.

Першим завданням, яке я поставила перед собою, було навчити учнів розрізняти мовні одиниці, виділені в зв'язному тексті речення або навіть слова (що виявилось необхідним для правильного написання слів разом і окремо — на зразок слів написати і на письмі, вкупі і в купі тощо), тобто звертала увагу на логічну сторону мови. Для того, щоб учні раз і назавжди усвідомили, що таке речення, навчилися будувати їх і сприймати як певну одиницю інформації (закінчену думку), учням пропонувався текст без розділових знаків і великих букв, який учні повинні були розчленувати на речення.

Текст міг бути заздалегідь продиктований окремими словами, без звичайної інтонації. Після виділення учнями речень текст детально аналізувався. В кожному реченні учням пропонувалось встановити зв'язок між словами, поставити необхідні запитання й кожен зразу бачив, в якому реченні у нього немає закінченої думки, а в якому є зайві слова. Разом з граматичним проводився також інтонаційний аналіз речення, зверталася увага на взаємний зв'язок змісту речення, інтонації та пунктуації.

Поряд із такою роботою учням пропонувалось на кожному занятті придумати по кільканадцять речень, по можливості зв'язати їх за змістом і при тому використати ту граматичну конструкцію, яка вивчається. Такого ж типу завдання одержували учні і як домашнє завдання. Необхідність інтенсивно працювати давала свої позитивні наслідки: було покінчено з пасивним засвоєнням матеріалу, в учнів поступово вироблялась звичка на практиці застосовувати набуті знання.

Посилилась зацікавленість роботою, бо кожен міг працювати відповідно до своїх здібностей, знань і попередньої підготовки. Якщо слабші учні ледве-ледве склали примітивні розрізнені речення, слідкуючи, щоб лиш в них була закінчена думка, то сильніші в цей час придумували величкі твори-мініатюри. А в цілому всі думали, всі трудилися, всі рухалися вперед.

Вдавалася й до колективного складання великих творів на задану тему й із певним граматичним завданням. І хоч в такій роботі більш активну участь брали сильніші учні, все ж і слабшим користь була значна: вони бачили, як треба придумувати речення, як пов'язувати їх між собою, послідовно висловлюючи думку.

Буквально через декілька уроків «проблема речення» перестала існувати. Однак далеко не всім давався зв'язний виклад, та й самі речення в багатьох були якісь несмілі, невиразні, відчувалось,

що при складанні кожного з них учні думали про одне: як би не помилитись. Проблема виразності висловлення думки, стилістичної різноманітності, врешті-решт, краси вислову для них ще не існувала.

Щоб усунути цей недолік у розвитку письмової мови учнів, вдавалися до таких форм роботи: доповнення речень прикметниками, прислівниками й іншими словами з метою якнайбільшої виразності думки; вільні диктанти, в яких спочатку зачитувалось по 1—2 речення; а потім уривки поступово збільшувалися; висловлення тієї ж думки різними способами (кількома простими або одним складним реченням, складнопідрядним або складносурядним реченням, складнопідрядним реченням чи реченням з поширеними або відокремленими другорядними членами тощо). Ось приклади таких тренувальних вправ:

Навколо школи й гуртожитку розкинувся парк. У ньому багато алей. Є тут рідкісні дерева.

Навколо новозбудованої триповерхової школи й чудового гуртожитку велично розкинувся старовинний парк з тінистими алеями, з багатьма рідкісними породами дерев.

І хай навіть не всі учні бездоганно грамотні (все ж не вдалося ліквідувати всі види орфографічних і пунктуаційних помилок), все ж це менше лихо, ніж невміння думати й висловлювати думку. Все, що було зроблено для підвищення грамотності, робилося у зв'язку й під впливом розвитку мовлення, а тому позитивно позначилося на загальному розвитку учня.

Учні «навчилися вчитися» й тому після закінчення школи зможуть справитися з будь-яким завданням, що перед ними виникне. Бо в їх розпорядженні буде не лише певна сума знань, краще або гірше засвоєних, краще або гірше пов'язаних між собою, а вміння використовувати набуті знання. Якщо ж знань і виявиться в якось випадку недостатньо, учні зуміють самотужки поповнити їх. Ключ для цього — в їхніх руках.

Використані джерела

1. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа, 1985.
2. Програми для середніх загальноосвітніх навчальних закладів. Рідна мова. 5—11 класи. *Дивослово*. 2001. № 8 (вкладка).
3. Текучев А. В. Об орфографическом и пунктуационном минимуме для средней школы. Москва: Просвещение, 1976.
4. Українська мова. 5—11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2017/2018 навчальному році / укл. О. Ю. Котусенко. Харків: Вид-во «Ранок», 2017.